

بررسی رابطه‌ی الگوی ازدواج و فرزندآوری در ایران بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰

الهام فتحي

❖ مقدمه

با اهمیت یافتن بعد کمی و کیفی جمعیت کشور، در سال‌های اخیر بحث‌های زیادی در رابطه با موضوع افزایش سن ازدواج و کاهش تعداد فرزندان مطرح شده است. به گونه‌ای که در بسیاری از موارد بحث افزایش تعداد خانواده‌های بدون فرزند و نیز خانواده‌های تک‌فرزند به‌عنوان مباحث جدی و نگران‌کننده تلقی شده و بسیاری از منتقدان، مخاطرات این پدیده را گوش‌زد کرده‌اند. به نظر می‌رسد در بررسی موضوع از دید علمی لازم است از یک سو به ساختار و ترکیب جمعیت جوان کشور و نیز تغییرات و تحولات اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی و... اخیر ایران توجه کرد. از سوی دیگر با استفاده از آمارهای رسمی موجود در کشور موضوع را تحلیل نموده و در عین حال به تعاریف و مفاهیم توجه خاص نمود. لذا در این مختصر سعی می‌شود با استفاده از نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ به مطالعه و بررسی موضوع از دیدگاه آمار رسمی پرداخته شود.

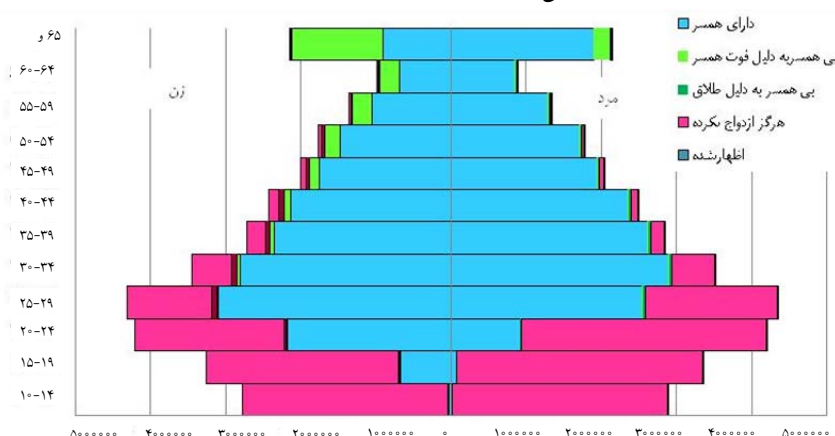
❖ الگوی ازدواج در ایران

ازدواج یکی از وقایع مهم در زندگی افراد جامعه انسانی است، که نحوه‌ی ثبت و فسخ آن تابع عرف و مقررات حاکم بر جامعه است. در ایران، از دیرباز نهاد خانواده از اهمیت به‌سزایی برخوردار بوده و در دین مبین اسلام نیز بر ازدواج و تشکیل خانواده تأکید زیادی شده است. همگام با تحولات اجتماعی اقتصادی در نیم قرن اخیر، این پدیده‌ی اجتماعی نیز در بستر

زمان دست‌خوش تحولاتی شده است (فتحي، الهام: ۱۳۹۳).

الگوی وضع ازدواج در ایران را می‌توان با استفاده از نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ به تصویر کشید (شکل ۱). الگوی وضع ازدواج ایران بیانگر این واقعیت است که ازدواج در ایران، غالباً از سنین ۲۵ سال و بیشتر، برای زنان و مردان رخ داده است.^۱ البته شروع سن ازدواج زنان پایین‌تر از سن ازدواج مردان

شکل ۱- الگوی وضع زناشویی جمعیت ۱۰ سال و بیشتر، کل کشور سال ۱۳۹۰

الهام فتحي کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی و رئیس گروه آمارهای جمعیت و سلامت، دفتر آمارهای جمعیت، نیروی کار و سرشماری مرکز آمار ایران است.

جدول ۱- وضع زناشویی زنان بر حسب سن، کل کشور سال ۱۳۹۰

شرح	تعداد			درصد		
	حداقل یک بار ازدواج کرده	هرگز ازدواج نکرده	جمع	حداقل یک بار ازدواج کرده	هرگز ازدواج نکرده	جمع
۱۴-۱۰ ساله	۴۸,۵۸۰	۲,۷۳۲,۶۵۷	۲,۷۸۱,۲۳۷	۱,۷	۹۸,۳	۱۰۰,۰۰۰
۱۵-۱۹ ساله	۶۹۷,۷۱۳	۲,۵۵۹,۲۶۳	۳,۲۵۶,۹۷۶	۲۱,۴	۷۸,۶	۱۰۰,۰۰۰
۲۰-۲۴ ساله	۲,۲۲۶,۵۱۹	۱,۹۸۲,۹۵۴	۴,۲۰۹,۴۷۳	۵۲,۹	۴۷,۱	۱۰۰,۰۰۰
۲۵-۲۹ ساله	۳,۱۸۵,۷۳۵	۱,۱۳۰,۶۲۷	۴,۳۱۶,۳۶۲	۷۳,۸	۲۶,۲	۱۰۰,۰۰۰
۳۰-۳۴ ساله	۲,۹۲۱,۷۳۹	۵۳۳,۹۱۰	۳,۴۵۵,۶۴۹	۸۴,۵	۱۵,۵	۱۰۰,۰۰۰
۳۵-۳۹ ساله	۲,۴۷۱,۹۲۸	۲۴۸,۷۰۹	۲,۷۲۰,۶۳۷	۹۰,۹	۹,۱	۱۰۰,۰۰۰
۴۰-۴۴ ساله	۲,۲۸۸,۲۴۵	۱۳۲,۰۲۰	۲,۴۲۰,۲۶۵	۹۴,۵	۵,۵	۱۰۰,۰۰۰
۴۵-۴۹ ساله	۱,۹۳۴,۴۴۴	۶۸,۶۲۱	۲,۰۰۳,۰۶۵	۹۶,۶	۳,۴	۱۰۰,۰۰۰
۵۰-۵۴ ساله	۱,۷۲۳,۰۸۵	۳۹,۱۴۹	۱,۷۶۲,۲۳۴	۹۷,۸	۲,۲	۱۰۰,۰۰۰
۵۵-۵۹ ساله	۱,۳۳۲,۲۱۸	۲۱,۲۱۷	۱,۳۵۳,۴۳۵	۹۸,۴	۱,۶	۱۰۰,۰۰۰
۶۰-۶۴ ساله	۹۷۰,۸۶۰	۱۱,۰۱۸	۹۸۱,۸۷۸	۹۸,۹	۱,۱	۱۰۰,۰۰۰
۶۵ ساله و بیشتر	۲,۱۳۵,۹۸۰	۱۸,۲۸۰	۲,۱۵۴,۲۶۰	۹۹,۲	۰,۸	۱۰۰,۰۰۰
نامشخص	۲,۱۹۱	۴,۷۹۹	۶,۹۹۰	۳۱,۳	۶۸,۷	۱۰۰,۰۰۰
کل	۲۱,۹۳۹,۲۳۷	۹,۴۸۳,۲۲۴	۳۱,۴۲۲,۴۶۱	۶۹,۸	۳۰,۲	۱۰۰,۰۰۰

مأخذ داده‌ها: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور، سال ۱۳۹۰

بی‌همسر در اثر طلاق است.

انتظار می‌رود تا دهه‌ی آتی تعداد قابل توجهی از آنان ازدواج کنند. علاوه بر این همگام با افزایش سن ازدواج انتظار می‌رود تعداد زیادی از زنان ۲۵-۲۹ ساله نیز از وضع هرگز ازدواج نکرده به وضع حداقل یک بار ازدواج کرده تغییر وضعیت بدهند. تعداد گروه سنی اخیر برابر ۴,۳۱۶,۳۶۲ نفر می‌باشد که هنوز حدود یک سوم آنان (۲۶ درصد) ازدواج نکرده‌اند. به این ترتیب همگام با افزایش سن زنان تعداد افراد هرگز ازدواج نکرده به سرعت کاهش می‌یابد. در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله نسبت افراد هرگز ازدواج نکرده به نصف تقلیل می‌یابد و سپس به سرعت رو به کاهش می‌گذارد، به گونه‌ای که در گروه سنی ۳۰ سال و بیشتر، بالغ بر ۶ درصد از زنان در وضعیت هرگز ازدواج نکرده قرار می‌گیرند. (شکل ۲).

نتیجه این که هنوز در ایران گرایش به تشکیل خانواده و ازدواج رایج است، اما به نظر می‌رسد همگام افزایش سطح

جدول ۱ گویای این واقعیت است که از کل زنان ۱۰ ساله و بیش‌تر کشور (۳۱,۴۲۲,۴۶۱ نفر)، هنوز ۹,۴۸۳,۲۲۴ نفر هرگز ازدواج نکرده‌اند. به عبارتی بالغ بر ۳۰/۲ درصد از زنان واقع در سن ازدواج هنوز در وضعیت هرگز ازدواج نکرده قرار گرفته‌اند. هر چند که در ابتدا این آمار تکان‌دهنده به نظر می‌رسد اما هنگامی که جمعیت از نظر ترکیب سنی بررسی می‌شود این موضوع کاملاً طبیعی به نظر می‌رسد. همان‌گونه که جدول مذکور نشان می‌دهد تعداد ۱۰,۲۴۷,۶۸۶ نفر یعنی حدود ۳۶ درصد از زنان کشور در گروه سنی ۱۰-۲۴ ساله قرار گرفته بودند و از این میان فقط ۲,۹۷۲,۸۱۲ نفر یعنی ۲۹ درصد آنان ازدواج را تجربه کرده‌اند. با توجه به این که میانگین سن در اولین ازدواج در کشور برای زنان برابر با ۲۳/۴ سال است، لذا برای این افراد هنوز فرصت ازدواج فراهم است و

است. شکل ۱ نشان می‌دهد اغلب افراد هرگز ازدواج نکرده (رنگ قرمز) هنوز در سنین نوجوانی (۱۰-۱۴ سال) و جوانی (۱۵-۲۹ سال) هستند و احتمالاً با گذشت زمان در گروه حداقل یک بار ازدواج کرده (دارای همسر یا بی‌همسر به دلیل طلاق یا فوت همسر) قرار خواهند گرفت. بنا بر این وجود تعداد قابل ملاحظه افراد هرگز ازدواج نکرده به مقدار زیادی مربوط به جوانی ساختار جمعیت کشور می‌شود. البته در کنار این پدیده، تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی اخیر، گذار از جامعه‌ی سنتی به مدرن، افزایش سن ازدواج به دلیل عالی و دشواری‌های اقتصادی ازدواج و... را نباید، نادیده تلقی نمود.

علاوه بر این، الگوی ازدواج ایران در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد، اغلب زنان پس از فوت همسر ازدواج نکرده‌اند. همچنین شمار زنان بی‌همسر در اثر طلاق بیش از مردان

تحصیلات زنان، تمایل برای ورود به بازار کار و... میانگین سن در اولین ازدواج افزایش یافته است.

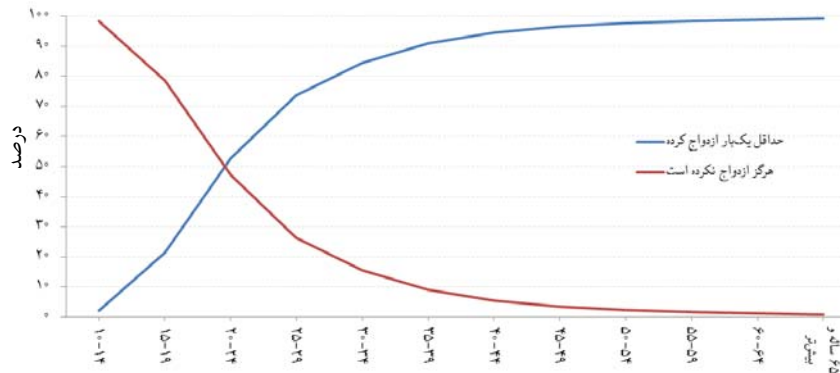
❖ زنان بدون فرزند

نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن نشان می‌دهد، در میان زنان حداقل یک‌بار ازدواج کرده، ۹/۸ درصد آنان فرزند ندارند. نکته‌ی قابل توجه این که اغلب آنان زنان جوان ۱۵-۱۹ و ۲۰-۲۴ ساله هستند (۲/۶۸ درصد). با توجه به جوانی این گروه از جمعیت و فرهنگ حاکم بر جامعه انتظار می‌رود در سال‌های آتی صاحب فرزند شود. بدیهی است این افراد در مراحل آغازین زندگی مشترک بوده و هنوز فرصت لازم برای فرزندآوری را دارند. (جدول ۲)

❖ الگوی فرزندآوری

الگوی فرزندآوری، تعداد فرزند برحسب سن مادر را نشان می‌دهد. در سال ۱۳۹۰ اغلب

شکل ۲- توزیع نسبی وضع زناشویی زنان برحسب سن، کل کشور سال ۱۳۹۰

مأخذ داده‌ها: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور، سال ۱۳۹۰

زنان صاحب ۳ فرزند و بیش‌تر در گروه‌های سنی ۴۰-۴۴ ساله، ۴۵-۴۹ ساله و ۵۰-۵۴ ساله نمایان است (۲۸ درصد). در توجیه این موضوع می‌توان گفت ساختار جمعیت کشور جوان بوده و خانوارهای جوان و نوپا که تک‌فرزند هستند، هنوز فرصت فرزندآوری را دارند و انتظار می‌رود در سال‌های آتی و با گذشت زمان مجدداً صاحب فرزند شوند (شکل ۴). بنا بر این

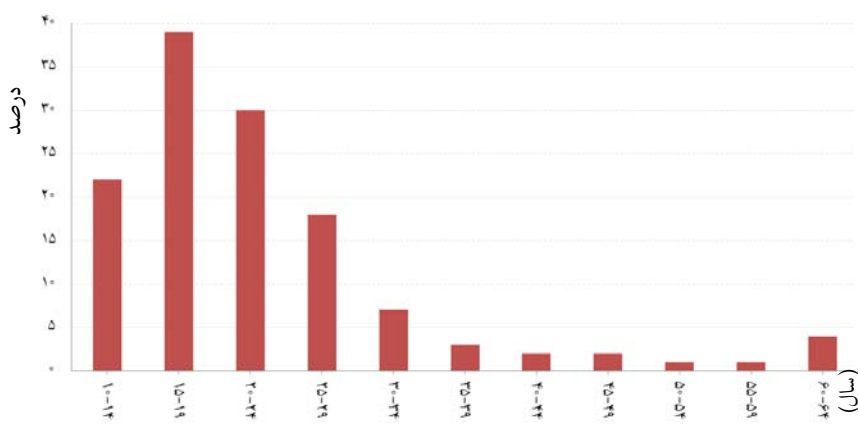
زنان تک‌فرزند در گروه سنی ۲۵-۲۹ سال بوده‌اند (۳۳ درصد). همانگونه که در شکل ۴ ملاحظه می‌شود در گروه‌های سنی بعدی به سرعت نسبت زنان صاحب یک فرزند رو به کاهش گذاشته و در مقابل درصد زنان دارای ۲ فرزند رو به افزایش می‌گذارد. به این ترتیب که بیش‌ترین درصد زنان دارای دو فرزند در گروه سنی ۳۰-۳۴ سال ملاحظه می‌شود (۲۴ درصد). حداکثر درصد

جدول ۲- توزیع زنان حداقل یک‌بار ازدواج‌کرده‌ی بدون فرزند در سال ۱۳۹۰

سن مادر (سال)	زنان حداقل یک‌بار ازدواج‌کرده*	تعداد زنان بدون فرزند*	درصد زنان ازدواج‌کرده بدون فرزند
کل	۲۱,۹۲۷,۰۴۶	۱,۹۴۴,۶۴۲	۸,۹
۱۰-۱۴ ساله	۴۸,۵۸۰	۱۰,۵۰۹	۲۱,۶
۱۵-۱۹ ساله	۶۹۷,۷۱۳	۲۶۹,۵۸۲	۳۸,۶
۲۰-۲۴ ساله	۲,۲۲۶,۵۱۹	۶۵۸,۶۷۵	۲۹,۶
۲۵-۲۹ ساله	۳,۱۸۵,۷۳۵	۵۶۰,۲۷۷	۱۷,۶
۳۰-۳۴ ساله	۲,۹۲۱,۷۳۹	۲۱۰,۳۵۷	۷,۲
۳۵-۳۹ ساله	۲,۴۷۱,۹۲۸	۷۷,۷۱۱	۳,۱
۴۰-۴۴ ساله	۲,۲۸۸,۲۴۵	۴۶,۴۸۹	۲,۰
۴۵-۴۹ ساله	۱,۹۳۴,۴۴۴	۳۲,۶۲۱	۱,۷
۵۰-۵۴ ساله	۱,۷۲۳,۰۸۵	۲۳,۸۲۰	۱,۴
۵۵-۵۹ ساله	۱,۳۳۲,۲۱۸	۱۷,۱۹۰	۱,۳
۶۰-۶۴ ساله	۹۷۰,۸۶۰	۳۷,۳۵۶	۳,۸
۶۵ و بیش‌تر	۲,۱۳۵,۹۸۰	۵۵	۰,۰

مأخذ داده‌ها: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور، سال ۱۳۹۰
* اظهار نشده را شامل نمی‌شود

شکل ۳- توزیع نسبی زنان حداقل یکبار ازدواج کرده بدون فرزند، کل کشور، در ۱۳۹۰

مأخذ داده‌ها: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور، سال ۱۳۹۰

سطح تحصیلات زنان، تمایل برای ورود به بازار کار و ... میانگین سن در اولین ازدواج افزایش یافته است.

در حال حاضر ساختار جمعیت کشور جوان است، بنا بر این کاملاً روشن است که تعداد جمعیت جوان هرگز ازدواج نکرده و نیز خانواده‌های نوپای تازه ازدواج کرده و بدون فرزند و تک‌فرزند، قابل توجه باشد. انتظار می‌رود با گذر زمان تغییرات عمده‌ای در وضعیت جمعیت جوان از نظر وضع ازدواج و تعداد فرزندان به وجود آید. البته در میان جوانان گرایش به تأخیر در زمان فرزندآوری نیز مشاهده می‌شود.

به موازات افزایش میانگین سن در اولین ازدواج، میانگین سن فرزندآوری زنان نیز افزایش یافته است. با توجه به عمومیت سوادآموزی و افزایش سطح تحصیلات زنان و گرایش آن‌ها به مشارکت در بازار کار و در نتیجه ارتقای پایگاه اجتماعی- اقتصادی زنان این موضع کاملاً بدیهی و قابل انتظار به نظر می‌رسد.

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ بیش از نیمی از زنان ازدواج کرده و دارای حداقل یک فرزند در

ایران ازدواج فقط یک موضوع شخصی نیست، بلکه از وظایف اساسی و مهم خانواده‌ها و اجتماع، «ازدواج جوانان» است. البته بدیهی است که تحولات اجتماعی و فرهنگی اخیر در کشور باعث شده میانگین سن در اولین ازدواج برای دختران و پسران افزایش یابد.

از نظر فرهنگی و مذهبی در ایران امروزی گرایش به تشکیل خانواده و ازدواج رایج است، اما به نظر می‌رسد همگام با افزایش

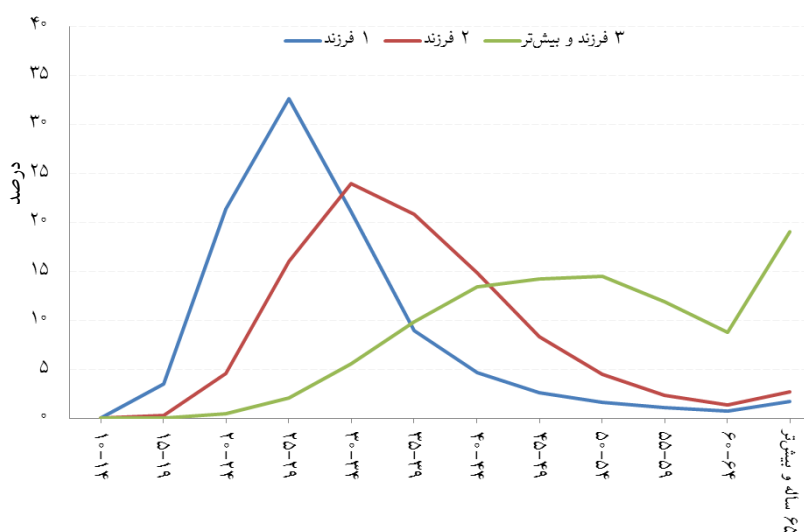
وجود تعداد قابل ملاحظه‌ی خانواده‌های تک‌فرزند را می‌توان با جوانی جمعیت کشور تحلیل نمود.

جدول ۳ نشان می‌دهد که بیش از نیمی از زنان ازدواج کرده و دارای حداقل یک فرزند در ایران صاحب ۳ فرزند و بیش‌تر هستند (۵۱ درصد). بیش از یک چهارم دارای ۲ فرزند (۲۶ درصد) و کم‌تر از یک چهارم دیگر دارای ۱ فرزند هستند (۲۳ درصد). اغلب زنان تک‌فرزند جوان (۲۵-۲۹ ساله) بوده و هنوز فرصت لازم برای تجربه فرزند دوم را دارند.

نتیجه‌گیری

در ایران از دیرباز نهاد خانواده اهمیت به سزایی داشته و در دین مبین اسلام نیز بر ازدواج و تشکیل خانواده تأکید فراوان شده است. همگام با تحولات اجتماعی اقتصادی در نیم‌قرن اخیر، این پدیده‌ی اجتماعی نیز در بستر زمان دست‌خوش تحولاتی شده است. علاوه بر این در ایران یکی از ویژگی‌های الگوی ازدواج عمومیت آن است زیرا که در

شکل ۴- الگوی تعداد فرزندان در حال حاضر زنده برحسب سن مادر سال ۱۳۹۰

مأخذ داده‌ها: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور، سال ۱۳۹۰

جدول ۳- توزیع نسبی زنان ۱۰ ساله و بیشتر برحسب تعداد کل فرزند زنده به دنیا آورده و در حال حاضر زنده^۲، کل کشور در سال ۱۳۹۰

سن مادر	کل فرزندان زنده به دنیا آورده*			فرزندان در حال حاضر زنده*		
	۱ فرزند	۲ فرزند	۳ فرزند و بیشتر	۱ فرزند	۲ فرزند	۳ فرزند و بیشتر
۱۰-۱۴ ساله	۰/۰۶	۰/۰۲	۰/۰۱	۰/۰۶	۰/۰۲	۰/۰۱
۱۵-۱۹ ساله	۳/۶۵	۰/۳۱	۰/۰۴	۳/۵۲	۰/۲۸	۰/۰۴
۲۰-۲۴ ساله	۲۱/۹۸	۴/۹۲	۰/۵۷	۲۱/۳۵	۴/۵۹	۰/۵۱
۲۵-۲۹ ساله	۳۳/۳۴	۱۶/۸۶	۲/۳۱	۳۲/۶۲	۱۶/۰۵	۲/۱۱
۳۰-۳۴ ساله	۲۱/۳۰	۲۴/۶۸	۵/۸۳	۲۱/۱۱	۲۳/۹۳	۵/۵۵
۳۵-۳۹ ساله	۸/۷۵	۲۱/۰۶	۱۰/۰۸	۸/۹۲	۲۰/۸۶	۹/۸۵
۴۰-۴۴ ساله	۴/۳۵	۱۴/۶۶	۱۳/۵۲	۴/۶۴	۱۴/۸۷	۱۳/۴۲
۴۵-۴۹ ساله	۲/۳۱	۸/۰۰	۱۴/۱۵	۲/۵۸	۸/۳۳	۱۴/۲۴
۵۰-۵۴ ساله	۱/۴۱	۴/۲۰	۱۴/۳۰	۱/۶۳	۴/۵۴	۱۴/۵۳
۵۵-۵۹ ساله	۰/۹۲	۲/۱۲	۱۱/۶۵	۱/۰۸	۲/۳۹	۱۱/۹۰
۶۰-۶۴ ساله	۰/۶۲	۱/۱۷	۸/۶۴	۰/۷۴	۱/۳۹	۸/۸۲
۶۵ ساله و بیشتر	۱/۳۱	۲/۰۰	۱۸/۹۰	۱/۷۶	۲/۷۵	۱۹/۰۲
کل	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰
سهم از کل زنان دارای فرزند زنده				۲۳/۰	۲۶/۰	۵۱/۰

مأخذ داده‌ها: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور در سال ۱۳۹۰
*اظهارنشده را شامل نمی‌شود

فتحی، الهام (۱۳۹۳). مقاله «روند سن و الگوی ازدواج در ایران با تأکید بر نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن کشور» - دوماهنامه آمار- شماره ۶

توضیحات

۱. در سال ۱۳۹۰ میانگین سن در اولین ازدواج زنان کشور برابر ۲۳/۴ سال و برای مردان برابر ۲۷/۶ سال محاسبه شده است
۲. بر اساس تعریف مرکز آمار ایران منظور از تعداد کل فرزندان در حال حاضر زنده برای هر زن حداقل یک‌بار ازدواج کرده، تعداد فرزندان است که از وی متولد شده و در زمان سرشماری زنده هستند. این فرزندان ممکن است با خانوار مورد سرشماری یا با خانوار دیگری زندگی کنند یا حاصل از یک ازدواج یا ازدواج‌های متعدد باشند. (مرکز آمار ایران- راهنمای مأمور سرشماری سال ۱۳۹۰)

ایران دارای ۳ فرزند و بیشتر هستند. حدود یک چهارم دارای ۲ فرزند و کم‌تر از یک چهارم دیگر ۱ فرزند دارند. اغلب زنان تک‌فرزند، جوان (۲۵-۲۹ ساله) بوده و هنوز فرصت لازم برای تجربه‌ی فرزند دوم را دارند.

توصیه می‌شود کاربران داده‌های آماری به منظور هرگونه بررسی و مقایسه‌ی آمار و ارقام به جامعه‌ی مورد مطالعه و تعاریف و مباحث جمعیتی توجه ویژه نموده و سپس ارقام و شاخص‌ها را ملاک قضاوت و تحلیل قرار دهند.

منابع

مرکز آمار ایران- نشریه نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن- ۱۳۹۰
مرکز آمار ایران- راهنمای مأمور سرشماری سال ۱۳۹۰